

Ольга Котенко

завідувач кафедри іноземних мов

і методик їх навчання

Київського університету імені Бориса Грінченка,

канд. пед. наук, доцент

РАННЄ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ЧИННИК КОМУНІКАТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У МОВНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація: Автором узагальнено сучасні підходи до раннього навчання іноземних мов. Розглянуто лінгводидактичні принципи навчання, значення яких актуалізується при організації раннього навчання іноземних мов. Досліджено специфіку сприйняття та засвоєння іншомовного матеріалу дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: методика раннього навчання іноземних мов, вчитель іноземної мови, дошкільний вік, молодший шкільний вік, системно-змістовий підхід, свідомо-практичний підхід, інтуїтивно-практичний підхід, соціолінгвістичний підхід.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасні тенденції глобалізації суспільства, розширення економічних зв'язків актуалізують необхідність навчання іноземних мов, оволодіння якими сприяє формуванню гідного іміджу громадянина України за кордоном, зняттю бар'єрів ізоляції в контексті інтеграції суспільного простору, поширенню національних традицій та вивченню інших культур світу.

Саме тому іноземна мова стала обов'язковим компонентом навчання не тільки у школах і вищих навчальних закладах, а й у багатьох дошкільних закладах. Адже раннє навчання іноземних мов обумовлює інтерес до мовної різноманітності світу, виховує толерантне ставлення до представників інших культурних уподобань, активізує розвиток мислемовленнєвих здібностей дитини, сприяє пізнанню навколишнього середовища.

Сучасна методика раннього навчання іноземних мов набула нового статусу у зв'язку з уведенням іноземної мови у стандарти початкової школи як обов'язкового для вивчення навчального предмета, зміст якого повинен забезпечити комунікативно-психологічну адаптацію учнів у багатомовному світі, здобути новий соціальний досвід. При цьому термін «раннє навчання» не корелюється з поняттям «ранній вік», який визначений віковими межами від 0 до 2-3 років. Сучасна методика раннього навчання іноземних мов охоплює дошкільний (3-6 років) і молодший шкільний (6-11 років) вік. Питання, пов'язані з раннім навчанням іноземних мов є на сьогодні предметом широкої дискусії серед науковців, методистів, учителів іноземних мов, адже раннє дитинство визначено вченими як найбільш сенситивний період для оволодіння іноземними мовами. Доведено, що для цієї вікової категорії характерно інтенсивне формування пізнавальних процесів у дитини, швидке й легке запам'ятовування мовної інформації, високі імітативні здібності.

Таким чином, актуальним завданням фахівців є пошук шляхів подолання невирішеності проблеми наступності між дошкільною та початковою ланками освіти, відсутності належним чином розробленого методичного забезпечення та нормативних актів, нестачі висококваліфікованих кадрів, часто інтуїтивного добору вчителями змісту навчання іноземних мов, що зорієнтований здебільшого на заучування мовленнєвих шаблонів, результатом якого є блокування мислемовленнєвої діяльності рідною мовою, що, в свою чергу, ускладнює подальше оволодіння іноземною мовою. Проблема раннього навчання іноземних мов полягає у необхідності оптимізувати цей процес, щоб скористатися фізіологічно та психологічно обумовленими перевагами дитини дошкільного та молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Аналіз науково-педагогічних джерел з проблем раннього навчання іноземних мов виявив високу активність науковців до розгляду різних аспектів навчання іноземних мов у дошкільному та молодшому шкільному віці. У коло наукових інтересів учених входять питання використання різноманітних видів предметно-практичної діяльності

дітей у процесі активізації їх іншомовного мовлення (Н. Ачкасова, І. Вронська, А. Гергель, О. Матецька, С. Соколовська); методики використання казки (Н. Малкіна), ігрового моделювання у процесі формування первинних іншомовленнєвих навичок дітей дошкільного віку (А. Понімацько); готовності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання іноземних мов (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Лурія, М. Львов); активізації мовленнєвої діяльності дітей на заняттях з іноземних мов відповідно до засад ситуативно-комунікативного підходу (О. Бойко); використання мовних і немовних засобів комунікації у процесі раннього навчання іноземних мов (С. Бондар); організації навчання іноземних мов на засадах особистісно - діяльнісного підходу (Л. Айдарова, І. Зимня, О. Леонт'єв, А. Шаркова, Н. Шилкіна, Т. Шкваріна). Зрештою, важливого значення під час розгляду питань організації раннього навчання іноземних мов набувають праці, що присвячені розробці концептуальних засад підготовки спеціалістів з правом викладання іноземних мов дітям дошкільного та молодшого шкільного віку (А. Беленька, А. Богуш, М. Вашуленко, Г. Рогова, В. Карташова, Т. Сахарова та ін.).

На підставі вище зазначеного можна сформулювати **мету статті**, яка полягає в узагальненні підходів до раннього навчання іноземних мов; визначенні специфіки сприйняття та засвоєння іншомовного матеріалу дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку, що обумовлена їх віковими особливостями.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні іноземна мова вже зайняла впевнені позиції на етапі отримання обов'язкової загальної освіти. У 2012 році іноземна мова була введена в інваріанту складову базового навчального плану Державного стандарту початкової загальної освіти (постанова Кабінету міністрів від 20.04. 2011р.). Поряд із рідною мовою і літературним читанням іноземна мова включена в освітню галузь «Мови і літератури», метою вивчення якої є формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності. В основній школі вивчається друга іноземна мова, у старшій школі введено профільне навчання. Не залишаються осторонь і дошкільні навчальні заклади.

Зростає попит на вивчення іноземних мов дітьми дошкільного віку в умовах додаткової освіти, розробляються нові підходи, технології навчання іноземних мов, з'являються нові програми, методичні посібники тощо. В умовах такої варіативності гостро постає проблема наступності у навчанні та розвитку учнів засобами іноземних мов. Все це зумовлює побудову єдиної стратегії мовної освіти, яка повинна визначатись системністю і мати ознаки неперервності, охоплюючи всі етапи інтелектуального становлення особистості, різні вікові категорії. Вирішення цього питання залежить від розробки єдиних вимог до змістового наповнення наскрізного навчального курсу з іноземної мови, фундаментом якого є урахування психофізіологічних особливостей розвитку конкретної вікової категорії.

Особливої уваги, в зв'язку з недостатньою вивченістю та дедалі більше зростаючим суспільним попитом, заслуговує проблема навчання іноземних мов дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Актуалізується така проблема ще й через відсутність належним чином кваліфікованих фахівців, які повинні знати закономірності та володіти специфікою методики раннього навчання іноземних мов, що охоплює дошкільний та молодший шкільний вік.

Специфіка методики раннього навчання полягає у розвитку цієї науки у двох напрямках одночасно, що викликає певні труднощі у розумінні базових методичних категорій та впровадженням їх у практичну діяльність. З одного боку, методика раннього навчання – це розділ загальної методики навчання іноземних мов. Відповідно всі дослідження базуються на загальноприйнятих методичних категоріях, хоча також виникають певні питання. Наприклад, наскільки актуальним у навчанні іноземних мов дітей дошкільного віку можна вважати один з провідних принципів навчання іноземних мов-принцип свідомості, адже у цьому віці не навчають свідомим видам мовленнєвої діяльності (читанню й письму). Відповідно до чого при організації навчання іноземної мови дітей дошкільного віку виключається і принцип взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності.

З іншого боку, у колі наукової проблематики методики раннього навчання іноземних мов гостро постало питання наступності у навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Науковці досліджують найбільш ефективні шляхи розвитку дитини під час навчання іноземних мов, враховуючи специфіку дошкільної освіти та організації освітнього процесу з урахуванням різних видів дитячої діяльності, а також тих підходів, які є ефективними у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів[4]. Відповідно, добираючи технології навчання молодших школярів, вчитель повинен орієнтуватись на підходи, технології, методи, прийоми розроблені в галузі дошкільної освіти та загальній методиці навчання іноземних мов.

Разом з тим, вироблення єдиних підходів до навчання дітей дошкільного й молодшого шкільного віку ускладнюється необхідністю враховувати особливості сприйняття, опрацювання, засвоєння іншомовної інформації дітьми у конкретний віковий період, які мають суттєві відмінності.

Так, дошкільник сприймає знакову систему іноземної мови інтуїтивно-практичним шляхом, при якому відбувається осмислення ситуативного мовлення, комунікативної ситуації, деяких мовних явищ. Для молодших школярів характерний свідомо-практичний шлях засвоєння мови, вони усвідомлюють не тільки комунікативну ситуацію, а й елементи мовної системи, опановуючи читання й письмо поряд з аудіюванням й говорінням[4].

Разом з тим, пам'ять дитини дошкільного віку характеризується перевагами мимовільного запам'ятовування над довільним, увага дитини не стійка, мислення відокремлене від сприймання, проте поступово стає самостійним процесом, переважно наочно-образне, емоційне, конкретне[4].

У молодшому шкільному віці збільшується об'єм запам'ятовування абстрактно-емоційного та конкретного матеріалу, а також підвищується здатність відтворення, що підтверджує здебільшого репродуктивний характер іншомовної діяльності учнів на уроках іноземної мови. З віком у молодшого школяра інтенсивно розвивається точність запам'ятовування навчальних

текстів[1]. За умови вдалого керівництва вчителем навчальною діяльністю на уроках іноземної мови, учні початкової школи спроможні виділяти у навчальному тексті його головну ідею, ключові події, логічно поєднувати їх і запам'ятовувати.

Вирішення проблеми наступності у методиці раннього навчання іноземних мов знаходиться у площині застосування особистісно-діяльнісного підходу, що, серед іншого, передбачає навчання згідно з принципом особистісно зорієнтованої освіти, метою якої є розвиток учня в діяльності.

У сучасних умовах учні опановують не тільки мовний та мовленнєвий матеріал, а й країнознавчий та лінгвокраїнознавчий. При цьому залежно від умов навчання вчитель використовує як соціокультурний, так й міжкультурний підходи. Враховуючи, що учні опановують не тільки мовний й мовленнєвий матеріал іноземною мовою, а також іншомовну культуру, вчитель повинен спиратися при підготовці до занять з іноземної мови на матеріал не стільки лінгвістичного, скільки соціолінгвістичного змісту.

Соціолінгвістичний аспект у методиці навчання іноземних мов відображає загальноприйняті в країні, мова якої вивчається, норми живого мовлення та літературної мови, національні традиції, ментальні особливості народу, що населяє цю країну. Саме соціолінгвістичний аспект визначає вимоги до відбору програмового змісту навчання іноземних мов, у тому числі й дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Таким чином, соціолінгвістичний матеріал має добиратись за критерієм автентичності, тобто відображати мовні реалії, що використовуються на сучасному етапі розвитку суспільства. При цьому він виконує різні функції у процесі раннього навчання іноземних мов. Матеріал, що відібраний для навчання іноземних мов дітей дошкільного віку сприяє формуванню загального уявлення про культуру, свята країни, особливості спілкування конкретною іноземною мовою на інтуїтивно-практичному рівні. Тоді як опанування соціолінгвістичного матеріалу молодшими школярами має на меті сприяє формуванню диференційованого уявлення про мовні явища та особливості іншомовної культури, оскільки

навчання іноземних мов цієї вікової категорії базується на свідомо-порівняльній основі[5].

У методиці раннього навчання іноземних мов важливого значення набуває правильний відбір соціолінгвістичного матеріалу, який повинен відображати живу розмовну мову і дозволяє учням у подальшому вільно розуміти мовлення носіїв мови й спілкуватись з ними. Проте науковці Н. Горлова, Г. Рогова та інші наголошують, що при навчанні іноземної мови дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку відсоткове співвідношення живої розмовної мови й літературної мови залежить від урахування вікових особливостей учнів, а також етапу навчання[2].

При навчанні іноземної мови дітей дошкільного віку, для якого характерно усне випередження, а пріоритетними видами мовленнєвої діяльності є аудіювання й говоріння відсоткове відношення розмовної та нормативної літературної мови -50/50. Оскільки дитина цього віку не розуміє мовних розбіжностей, а використовує у своєму мовленні те висловлювання, яке подобається за звучанням. Головне, щоб дитина розуміла, що обидва варіанти несуть одне змістове навантаження, оскільки важливо, щоб пізніше, у молодшому шкільному віці, у процесі формування навичок іншомовного читання та письма, дитина впізнавала обидва варіанти фрази (наприклад: *My name is Olenka /My name's Olenka*).

Для молодших школярів, які поступово опановують не лише усне, а й писемне мовлення, розмовна мова має переважати у доборі навчального матеріалу над нормативною літературною мовою. Це обумовлено тим, що молодші школярі опановують іноземну мову свідомо-практичним шляхом та із задоволенням імітують за допомогою гри ситуації спілкування, які їм пропонуються на уроці. Окрім того, невеликий обсяг лексичного запасу та граматичних конструкцій не забезпечує в повній мірі розуміння текстів монологічного характеру, що небезпечно для утримання високого рівня мотивації молодшого школяра до навчання іноземної мови.

Враховуючи, що будь-яка іноземна мова-це не лише мета, а й засіб навчання й розвитку особистості учня, добір програмового матеріалу має здійснюватись відповідно до системно-змістового підходу, який передбачає урахування психолінгвістичних можливостей дитини (яким чином засвоює конкретна дитина матеріал? скільки слів, словосполучень, фраз вона може (а не мусить) запам'ятати за один урок? за яких умов навчання матиме розвивальний, а не примусовий характер?).

Програмовий матеріал, що його добирає вчитель для раннього навчання іноземних мов повинен ураховувати коло інтересів дітей конкретної вікової групи, зацікавлювати своїм змістом, формою подачі, тобто стати особистісно значущим. Наприклад, у початковій школі не доречною є ситуації «Урок географії», або «Біля Тихого Океану». Звісно, що молодший школяр може мати уявлення щодо пропонованого матеріалу, проте особистісно значущими такі ситуації не стануть, оскільки не має рідномовленнєвого досвіду спілкування у межах указаних тем, що, зрештою, може викликати додаткові труднощі при навчанні іноземної мови.

При навчанні іноземної мови дітей дошкільного та молодшого шкільного віку необхідно дотримуватись принципів активності, наочності, доступності, посильності, свідомості, урахування рідної мови, опори на рідну мову, комунікативної спрямованості та ін. Зупинімося на деяких з вище зазначених принципах з метою актуалізації їх значення.

Принцип активності передбачає вміння вчителя активізувати мотивацію та діяльність учнів. Навчання іноземних мов дітей дошкільного і молодшого шкільного віку вимагає від учителя додаткових зусиль впливати на заняттях на емоційно-чуттєву сферу дитини, оскільки внутрішня мотивація щодо вивчення іноземних мов у дітей майже відсутня. Джерелом як зовнішньої («мені треба»), так і внутрішньої мотивації («я хочу») є потреба, в основі якої бажання мати те, чого людина ще немає, досягти того, до чого прагне. Отже, формувати таку потребу дитини, мотивувати її до іншомовної навчальної діяльності можливо за умови досконалого володіння вчителем прийомами організації раннього

навчання іноземних мов, специфіка якої визначається психофізіологічними характеристиками відповідної вікової категорії. Як відомо, характер внутрішньої потреби залежить від домінуючого типу діяльності того, хто навчається. У дошкільному віці-це пізнавальна діяльність, у процесі якої у дитини розвивається пізнавальна активність і вона прагне до пізнання навколишнього середовища (світ предметів, природи, людей), опановуючи засоби і способи пізнання і спілкування. Саме пізнавальна діяльність, яка сформувалась у дитячому віці є рушійною силою та визначає шлях розвитку дитини у подальшому.

Для молодшого шкільного віку характерна висока потреба у взаємодії з однолітками, оскільки прагнуть встановити правила поведінки та посісти гідне місце серед однолітків. Молодші школярі засвоюють ці правила взаємодії та ділового спілкування як основи навчальної діяльності, яка є домінуючою в цей період.

Відповідно для реалізації принципу активності на заняттях з іноземної мови вчитель повинен знати особливості розвитку домінуючої діяльності, стимулювати їх активність, мовленнєво-діяльнісну, пізнавальну, соціальну; створювати умови для зняття емоційної напруги та втоми, стимулюючи бажання до взаємодії та спілкуванню іноземною мовою.

Принцип наочності передбачає використання у навчанні засобів внутрішньої та зовнішньої наочності з урахуванням вікових та типологічних особливостей сприйняття інформації[3]. У навчанні іноземної мови дітей дошкільного віку необхідно використовувати як предмети неопосередкованої наочності (іграшки, предмети побуту, навколишньої природи: листя дерев, каміння та ін.), так і предмети безпосереднього сприйняття (предметні та сюжетні картинки, схематичні зображення предметів, орігамі). У навчанні молодших школярів краще використовувати наочність, яку учні підготують самостійно, оскільки це посилює засвоєння іноземної мови. Принцип наочності орієнтує діяльність учителя на розвиток знакового, образно-символічного

сприйняття учнів. Також наочність у процесі раннього навчання іноземних мов сприяє розвитку уваги, зосередженості, емоційних переживань.

Принцип доступності передбачає урахування закономірностей розвитку навчально-пізнавальної діяльності учнів, їх потенційних можливостей. Доступність забезпечує легкість та міцність засвоєння іноземної мови. Проте варто зауважити, що доступним повинно бути як зміст навчання, так й способи його засвоєння. Для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку доступно те, що знаходиться безпосередньо в зоні їх сприйняття та впізнавання, те з чим вони безпосередньо взаємодіють. Власне, практична діяльність й забезпечує дошкільникам і молодшим школярам легкість та міцність опанування іноземною мовою.

Принцип посильності у ранньому навчанні іноземних мов реалізується через уміння вчителя створювати ситуацію успішності, завдяки якій учні отримують можливість визначати й оцінювати свої досягнення, що призводить до розвитку самооцінки та впевненості у власних силах.

Принцип свідомості передбачає здатність учителя іноземної мови навчати дошкільників відповідно до інтуїтивно-практичного підходу, адже необхідно враховувати, що усвідомлення мовних явищ рідної мови відбувається у дітей з 5-річного віку, тому свідомі види мовленнєвої діяльності іноземної мови вони зможуть опанувати тільки після того, як навчатися читати й писати рідною мовою. Навчання іноземних мов дошкільників відбувається на основі сюжету, комунікативних та ігрових ситуацій, усвідомлення яких допомагає дітям засвоїти соціолінгвістичний матеріал. Реалізація принципу свідомості у роботі з молодшими школярами можлива через уміння вчителя навчати у межах свідомо-практичного підходу, згідно з яким учні вчать не просто говорити за допомогою виучуваної лексики та граматичних конструкцій, а спілкуватись іноземною мовою, поєднуючи мислемовленнєві та практичні дії. Ці та інші лінгводидактичні принципи визначають теоретичні положення, якими повинен керуватись учитель при моделюванні процесу раннього навчання іноземних мов.

Зазначимо, що діти дошкільного віку засвоюють як рідну, так й іноземну мову інтуїтивним шляхом на усній комунікативній основі, у ситуаціях сюжетно спрямованого спілкування. Завдяки природній здатності до імітації та відтворенню, вони з легкістю засвоюють вимову слів, граматичних конструкцій, мовні кліше й використовують їх у мовленні. Діти цієї вікової категорії не усвідомлюють мовних явищ, не володіють абстрактними поняттями, не вміють читати й писати, отже у процесі спілкування вони орієнтуються на комунікативну ситуацію та на вчителя. Тому варіативність ситуацій спілкування сприяє кращому засвоєнню іноземної мови.

Молодші школярі у процесі навчальної діяльності вже опановують свідомими видами іншомовленнєвої діяльності (читанням, письмом), починають орієнтуватись у абстрактних поняттях, що обумовлює свідоме опанування іноземної мови. Свідомо-практичний шлях навчання іноземної мови, що спрямований на усвідомлення молодшими школярами сутності мовних явищ у поєднанні з постійним мовленнєвим вправлінням, є найбільш ефективним при реалізації їх комунікативно-мовленнєвого розвитку.

Висновки. Отже, центром освітнього процесу сьогодні є дитина з її унікальними можливостями, потребами та здатностями. Знаючи ці особливості вчитель іноземної мови спроможний не тільки створювати умови для дедалі більш раннього розвитку особистості, проте й відслідковувати динаміку цього процесу. **Перспективу подальших наукових розвідок** вбачаємо у необхідності моделювання процесу раннього навчання іноземних мов, визначенні психолого-педагогічних передумов ефективного навчання іноземних мов дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Басіна А. Методика викладання іноземної мови в початковій школі / А. Басіна. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с. – (Бібліотека "Шкільного світу").
2. Горлова Н. А. Педагогика личности. Концепция личностного похода в дошкольном и начальном школьном образовании: учеб. пособ./Н. А. Горлова.- М.: Издательский центр «Академия»,2004.-332с.

3. Гальскова Н. Д., Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: метод. пос./Н. Д. Гальскова, З. Н. Никитенко.– М. : Айрис-пресс, 2004. – 240 с.
4. Шкваріна Т. М. Методика навчання іноземних мов дошкільників: навч. посіб./Т. М. Шкваріна.-К.: «Освіта України», 2007.-300с.
5. Salaberry M. R. The Use of Technology for Second Language Learning and Teaching: A retrospective / M. R. Salaberry. // Modern Language Journal. – 2001. – № 85(i). – P. 30-56.

Ольга Котенко Раннее обучение иностранным языкам как фактор коммуникативно-психологической адаптации личности в языковом пространстве.

Аннотация: Автором обобщены современные подходы к раннему обучению иностранных языков. Рассмотрены лингводидактические принципы обучения, значение которых актуализируется при организации раннего обучения иностранным языкам. Исследована специфика восприятия и усвоения иноязычного материала детьми дошкольного и младшего школьного возраста.

Ключевые слова: методика раннего обучения иностранному языку, учитель иностранного языка, дошкольный возраст, младший школьный возраст, системно-содержательный подход, сознательно-практический подход, социолингвистический подход, интуитивно-практический подход.

Olga Kotenko Early foreign languages learning as a factor of communicative and psychological adaptation in a language space.

Annotation: The modern approaches to early foreign languages learning are summarized by the author. The linguodidactic learning principles, the meaning of which is actualized in the process of early foreign languages learning organization are considered. The specificity of foreign language material perception and learning by pre- and primary school children are studied.

Key words: early foreign language teaching methodology, foreign language teacher, preschool age, primary school age, system-informative approach,

consciously-practical approach, sociolinguistic approach, intuitively-practical approach.